

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПРАВА

УДК 340.12

doi: <https://doi.org/10.33270/02222402.38>

Ванджурак Р. В. – аспірант кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8474-2276>

Філософсько-правові погляди давньогрецьких «семи мудреців» та їх вплив на сучасну українську юриспруденцію

Актуальність. Джерела сучасного права сягають своєї давнини, коли всі суспільні процеси люди почали усвідомлювати як такі, що мають не лише міфологічний, а й раціональний характер. Саме в Давній Греції в VII–VI століттях до нашої ери з'явилися мислителі, яких не задовольняли наявні тоді пояснення створення всесвіту й космосу суто міфами про їх створення богами та ключовою їх роллю в тогочасних процесах і явищах. Ці люди намагалися відшукати в природних процесах раціональне пояснення, будуючи на його підґрунті власний проєкт створення всесвіту, космосу та всього суцього. Наукові відкриття, культурні здобутки чи управлінські рішення цих людей стали передумовою того, що їх почали називати мудрецьми. Їх вінець становили так звані «сім мудреців», життя яких озорнуте легендами, їх оспівували у своїх творах поети, а їхня мудрість передавалася з покоління в покоління до сьогоднішніх днів. Оскільки мудрість дотична до справедливості й ототожнюється з нею, коло зацікавленості мудреців не оминуло й державу, право, закон і систему управління, і, як наслідок, – практично кожен з них залишив по собі свої міркування щодо згаданих понять. Ці міркування варті нашої уваги, тому **метою** зазначеної статті є комплексне дослідження наукової спадщини давньогрецьких «семи мудреців», вплив їхніх міркувань на подальше становлення права й пряме відображення їхньої мудрості в сучасній українській юриспруденції. Попри це, рівень дослідження філософсько-правової спадщини «семи мудреців» украй мізерний і здебільшого полягає в поспішній згадці про них дослідниками давньогрецької філософії, без детального аналізу їхніх міркувань. Це зумовлює **новизну дослідження**, а результати якого дають змогу дійти висновку, що міркування давньогрецьких «семи мудреців» стосовно держави, права та справедливості має неабиякий вплив на становлення сучасного права, зокрема сучасного українського. На підставі онтогносеологічного аналізу з використанням історико-порівняльного **методологічного підходу** в цій статті викладено авторське бачення ролі та впливу давньогрецьких «семи мудреців» на зародження, розвитку і становлення сучасного права загалом й української юриспруденції зокрема, що в сукупності має **практичну значущість**, адже воно здатне наблизити інших дослідників і всіх, хто цікавиться давньогрецькою філософією права, до глибшого усвідомлення ролі «семи мудреців» на шляху еволюції права від зародка до сучасного стану.

Ключові слова: давньогрецька філософія права; «сім мудреців»; держава; право; закон; справедливість.

Вступ

Наша зацікавленість філософсько-правовим спадком давньогрецьких «семи мудреців» не є випадковою, адже притаманні їм погляди на такі світоглядні категорії, як справедливість, право та держава, спричинили значний позитивний вплив на процеси формування та логічного обґрунтування поглядів та ідей представників досократичної філософської школи, які неабияк вплинули на процеси формування світоглядних ідей таких «титанів» філософсько-правової думки, як Сократ, Платон, Арістотель, а також мислителів постсократичного періоду давньогрецької філософії. Світоглядні сентенції, сформульовані цими мудрецьми, навіть подекуди зазнавши певної трансформації, але переважно в незмінному вигляді, й досі відображені в аксіологічному змісті сучасного законодавства нашої країни.

З огляду на твердження, що українське право було та є європейським, слід зазначити, що воно має ті самі методологічні джерела, що й «західне» право: еллінську філософію права, теорію та норми римського права, християнську етику. Водночас, як

стверджує академік М. В. Костицький, первинним джерелом та основою європейського права є саме еллінська, тобто давньогрецька філософія права [1, с. 22].

Проте рівень дослідження філософсько-правової спадщини давньогрецьких «семи мудреців» на сучасному етапі розвитку української правової науки, на нашу думку, є ще вкрай недостатнім, а в контексті впливу на сучасну українську юриспруденцію – мало чи не відсутній. Зазначимо, що проблематику дослідження давньогрецької філософії права досократичного періоду вивчали такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як А. О. Баумейтер, У. К. Ч. Гатрі, М. В. Костицький, С. Я. Лур'є, С. Г. Меленко, В. С. Нерсисянц, Б. Рассел та ін., які у своїх працях хоча й піддавали науковому аналізу погляди цих мудреців (здебільшого Фалеса й Солона), утім саме онтологічний аналіз філософсько-правових поглядів, притаманних цим мудрецьми, на жаль, не був основним предметом наукового пошуку зазначених вчених, а мав лише фрагментарний характер.

Водночас наукова спадщина давньогрецьких «семи мудреців» не може залишитися поза увагою сучасних дослідників давньогрецької філософії права, оскільки сформульовані ними сентенції правової мудрості й досі є підґрунтям сучасного законодавства вагомої кількості країн, зокрема чинного наразі в Україні. Саме тому ця стаття покликана, на думку автора, частково звузити зазначену прогалину та розширити «матрицю» наукового дослідження давньогрецької філософсько-правової думки.

Матеріали та методи

Під час підготовки статті автор опрацював деякі першоджерела (зокрема працю Діогена Лаертського «Про життя, вчення та висловлювання славетних філософів», праці Платона й Арістотеля тощо) та новітні публікації вітчизняних і закордонних авторів, які досліджували питання давньогрецької філософії права. Таким чином, основну увагу було зосереджено на історичних свідченнях сучасників і тогочасних істориків про життя, погляди та міркування давньогрецьких «семи мудреців». Водночас було проаналізовано праці сучасних науковців, які вивчали період античної історії в добу життя мудреців. Застосування історичного методу наукового дослідження в статті сприяло висвітленню життя, роду занять і поглядів мудреців, а методу аналізу – ставлення мудреців до таких понять, як справедливість, право, держава. Завдяки використанню порівняльно-правового інструментарію автор відшукав закладені в сучасному праві ідеї давньогрецьких «семи мудреців».

Крім того, для обґрунтування результатів і формулювання висновків проведеного дослідження було використано методи порівняння та аналогії.

Результати й обговорення

Право, як і будь-який феномен, утворилося не саме собою, а формувалося протягом досить тривалого періоду, трансформуючись зі сфери примітивних уявлень наших предків про справедливість до довершених логічно скомпонованих систем права. Цей процес є постійним і триває досі, свідченням чого є існування в сучасних країнах законодавчих органів, а відтак – право й досі живе та щоденно еволюціонує. Як і будь-який живий організм, право має свій зародок і належність до певної правової родини, тобто послуговується витоками й методологічними джерелами тієї чи іншої філософсько-правової традиції. Право та закон перебувають у сутнісному зв'язку з культурою, релігією, етикою, мораллю. Вони, як слушно зауважили М. В. Костицький та Н. В. Кушакова-Костицька, нерозривно пов'язані з цивілізацією, її зародженням, розвитком і

загибеллю. Однак вони можуть не зникати, а передаватися як естафета наступним цивілізаціям. Ілюстрацією може бути римське право та законодавство, які на 15 століть пережили Римську цивілізацію [2, с. 19].

Заглиблюючись до сфери джерел еллінської філософії, зокрема її основ, а саме – давньогрецької філософії, ми не можемо залишити поза увагою постаті відомих в еллінському суспільстві «семи мудреців», які жили в VII–VI ст. до н.е., та зусиллями яких, як зауважує С. Г. Меленко, – було створено чи не найперший у світовій та політичній думці кодекс правил державного управління, досягнення полісної єдності, політичного компромісу, принципів законотворення, взаємозв'язку справедливості та права з акцентом на дотримання міри, «золотої середини», стабільності законів, доброчесності та справедливості державних правителів [3, с. 38].

Уперше про «сімох мудреців» згадував Платон у своєму діалозі «Протагор» [4, с. 598]. На запитання щодо них і їхньої кількості, однозначної відповіді не дають ані тогочасні історики, ані сучасні дослідники [10]. Існують версії, що їх було навіть сімнадцять. Дікеарх вважав, що розбіжностей немає лише щодо чотирьох представників: Фалеса, Біанта, Піттака та Солона, що ж до інших трьох, то давньогрецькі історики мали різні думки [14]. Деякі додавали навіть Піфагора, а, наприклад, Платон у своєму вже згаданому діалозі замість Періандра доєднав до них Місона. Зрештою, Діоген Лаертський у праці «Про життя, вчення та висловлювання славетних філософів», щоправда, посилаючись на Дамона Кіренського, акцентував на таких мудрецах, як Фалес, Солон, Періандр, Клеобул, Хілон, Біант і Піттак [5, с. 76]. Не виключено, що такий висновок Діоген зробив через те, що на стінах храму бога Аполлона в Дельфах було викарбувано вислови саме цих мудреців [6, с. 17].

Немає єдності в древніх і сучасних авторів й щодо того, ким були ці мудреці [11]. Якщо Фалеса ми знаємо як першого вченого-філософа, а Солон – законотворця-реформатора й «батька» першої демократії, то рід занять інших мудреців оповитий загадкою. Наприклад, Анаксімен, зі слів Діогена в наведеній вище праці, стверджував, що всі вони були поетами, а Дікеарх, зі слів того ж Діогена, вважав, що вони були ні філософами, ні мудрецами, а просто розумними людьми й законотворцями. Зрештою, оскільки коло нашої зацікавленості охоплює погляди «семи мудреців» в розрізі права, питання їх належності до певного соціального статусу чи роду занять ми залишаємо на поталу іншим дослідникам.

Першим із «семи мудреців» зазвичай вважають Фалеса Мілетського (625–546 роки до н.е.), з народження якого фактично започаткована вся європейська наука. Так, 585 року до н.е.

Фалес передбачив точну дату й час затемнення сонця, і саме цей рік науковці вважають роком виникнення давньогрецької філософії. Він першим серед тогочасних мислителів ризикнув пояснити проблематику створення Всесвіту, фактично не посилаючись на міфологію, а послуговуючись науковим інструментарієм, який за власною природою є раціональним. На переконання Фалеса, основою усього суцього та вихідним першоджерелом є вода, яка в притаemannих їй трьох станах породжує все суще шляхом змінюваності цих станів у різних послідовностях. Щодо проблематики права, то, на думку С. Г. Меленка, на зорі зародження та розвитку філософії, Фалес сформулював ідеї політичного та державницького характеру, які вже на той час відігравали неабияку роль у розвитку еллінського суспільства [3, с. 30]. Також йому приписують максимум: «Не роби того, що ти засуджуєш в інших», яка на своєму історичному шляху відіграла роль основи «золотого правила моралі» [7, с. 122] й знайшла власне відображення в релігійних вченнях, філософських трактатах і правових системах різних держав, зокрема й сучасних.

Також Фалесу належить вислів: «Чим підтримав ти своїх батьків – такої підтримки чекай і від дітей», який, дещо трансформувавшись, але без втрати свого онтологічного змісту, й досі втілено в змісті сучасного Сімейного кодексу України. Так, згідно зі ст. 202, батьки мають право звернутися до своїх дітей за аліментами лише за належного виконання свого часу батьківських обов'язків, в іншому випадку вони позбавляються такої можливості.

Не менш вагомою із «семи мудреців» є постать Солон з Саламіна (638–558 роки до н.е.), який відомий, перш за все, як законотворець і реформатор Афін. Його вважають батьком демократії. Заступивши в Афін на пост архонта, він видав закон про зняття боргового тягаря [15, с. 10], від існування якого потерпало значне число громадян Афін, першим відмовився від боргу свого батька. Як стверджує Діоген у згадуваній праці, афінський народ готовий був іти за Солоном і з радістю прийняв би навіть його тиранічну владу. Проте Солон не лише відмовився від влади, а й своєму родичу, афінському тирану Пасістрату всіляко перешкоджав у здійсненні його антинародних намірів, зокрема шляхом підбурення народу проти останнього. Не зумівши переконати народ у злих намірах Пасістрата, Солон склав свої повноваження й перебрався до Єгипту, а потім до острова Крит [8, с. 42]. Утім його авторитет в Афін не зменшився, і сам Пасістрат у своїх листах до Солон фактично благав його повернутися, даруючи йому повну свободу думки й поглядів [12, с. 297]. Але Солон відмовився, вказавши Пасістрату, що: «...повертатися до Афін йому не личить, оскільки Афіни йому дорікнули за

це, адже він дав афінянам рівноправ'я, відмовився стати тираном, а тепер повернувся, щоб підтримати справи тирана» [13, с. 156].

Помер Солон на Криті, залишивши по собі не лише демократію як форму правління, але й доречні та мудрі сентенції, зокрема й стосовно таких філософсько-правових категорій, як держава та право.

Відомий афоризм Солон: «Закони подібні павутині: якщо до них попадає безсилий та легкий, – вони витримають, якщо великий – то він розірве їх та вирветься», – має глибинний зміст і невітшний, на жаль, і понині предикат корупції. Не менш важливою для сучасного законодавства є відповідь Солон на запитання щодо викорінення злочинності. «Потрібно, щоб потерпілим і непотерпілим було однаково важко», – дав відповідь Солон, що в умовах сьогодення фактично є підґрунтям сучасної норми стосовно призначення покарання в частині його достатності та співмірності зі злочином (ст. 65 Кримінального кодексу України).

Вартий уваги й той факт, що Солон вперше запровадив право заявляти про факт вчинення злочину не лише потерпілою особою, а й тими особами, кому стало відомо про вчинення злочину (свідками, очевидцями). Ця нормативна формула й досі є функціональною в змісті чинного Кримінального процесуального кодексу України (ст. 60).

Вислів Солон, викарбуваний на стінах храму Аполлона в Дельфах: «Нічого надміру», – на наше переконання, теж має неабияке значення для філософсько-правового наповнення нормативно-правового базису сучасного українського законодавства.

Іншим представником з давньогрецьких «семи мудреців» є Хілон Лакедемонянин (бл. 625–552 роки до н.е.) – спартанський політик, реформатор і законотворець, з іменем якого поєднують радикальні зміни у внутрішній та зовнішній політиці Лакедемона (Спарти). Так, за наполяганням Хілон, спартанці відмовилися від приєднання нових земель і створили Пелопоннеський Союз, а також Спарта починає свою боротьбу з тиранами.

Деякі сучасники Хілон вважали його першим за мудрістю з «семи мудреців», а його наповнені мудрістю вислови й досі побутують у широкому вжитку. Один з них: «Про мертвих – або добре, або нічого».

У старості Хілон зізнався, що протягом життя не зробив жодного протизаконного вчинку, але мав сумнів лише в одному: коли судили його друга, він засудив його за законом, але свого товариша умовив виправдати його. Так він послужив і закону, і дружбі.

У своїх гномах (коротких висловах) Хілон закликав підкорятися закону й виступав проти смертної кари, вважаючи, що: «Краще покарання,

ніж кара (страта), бо перше засмутить людину один раз, а друге назавжди».

Вислів Хілона, що був викарбуваний на стінах храму Аполлона в Дельфах: «За порукою – відповідальність», – і досі є однією з основ цивільно-правових відносин зобов'язального характеру й знаходить своє пряме відображення в змісті ст. 553 чинного Цивільного кодексу України.

Наступним давньогрецьким мудрецем, який за версією тогочасних істориків і сучасних дослідників, без сумніву, належить до семи мудреців, є Піттак з Мітілін (650–570 роки до н.е.) – законодавець та військовослужбовець, який десять років правив у своєму рідному місті Мітілін (острів Лесбос), де запроваджений ним устрій сучасники вважали майже ідеальним, а встановлені ним закони, вирізьблені на дерев'яних дощечках для загального ознайомлення, діяли й через століття, навіть після встановлення на Лесбосі влади персів. Щоправда, на сьогодні достеменно не відомо, який то був «Піттаківський лад». Залишилися лише згадки, що Піттак прагнув забезпечити землею нужденних, змусив посадовців прислухатися до волі народних зборів й виступав проти марнотратства заможних громадян і свавілля батьків.

Один коваль убив сокирою сина Піттака – Тіррея. Коли знайшли кривдника і привели до Піттака, останній відпустив убивцю зі словами: «Краще відпустити, ніж потім каятися», а Геракліт зазначав, що він відпустив коваля зі словами: «Краще пробачити, ніж мстити». Водночас Піттак вважав, що бути добрим важко, і його вислів, викарбуваний на стінах храму Аполлона в Дельфах, проголошує: «Істинно добрим важко стати».

На запитання Креза (царя Лідії), яка влада найсильніша, Піттак відповів: «Та, яка вирізана на дереві», тобто закони. Тому не дивно, чому він, як було зазначено вище, вирізав закони на дерев'яних дощечках й виставляв їх для загального ознайомлення. Як нам здається, перебуваючи при владі, Піттак керувався не силою тирана, а законами, які є однаковими для всіх, незалежно від майнового стану. Підтвердженням чого є його вислів: «Перемоги мають бути безкровними».

Піттакові гноми й сьогодні не втратили своєї актуальності та є часто вживаними на рівні побутового спілкування. Це, наприклад, вислів: «Людину показує надана їй влада» чи відповідь на запитання, що найкраще за все: «Добре робити те, що робиш». Але найбільшу значущість у контексті зазначеного дослідження має твердження Піттака: «З п'яного за проступок – подвійна пеня». Цю формулу й досі широко використовують в сучасному законодавстві. Так, відповідно до ст. 66 Кримінального кодексу України, вчинення кримінального правопорушення в стані алкогольного сп'яніння є обставиною, що обтяжує покарання.

Біант Прієнтський (600–530 роки до н.е.) з міста Прієна (місто в Іонії, нині Туреччина) – один із «семи мудреців», суддя, який славився мудрістю своїх рішень. Деякі сучасники називали його теж першим за мудрістю. Навіть до всіх прискіпливий Геракліт щодо Біанта писав: «Був у Прієні Біант, син Тевтама, толку в якому більше, ніж в інших». На могильній плиті Біанта викарбувано: «На славних полях Прієнської землі народжений, спочиває тут, під цією плитою, світоч іонійців, Біант» [5, с. 90].

Коли перси підкорили Прієну, мешканці міста тікаючи брали з собою якнайбільше майна, тільки Біант нічого з собою не брав, сказавши: «Все своє ношу з собою». Ця мудрість пережила віки й досі побутує в широкому вжитку.

Біант не був прихильником влади більшості (демократії), оскільки вважав, що «Більшість – зло». Саме цей його вислів викарбуваний на стінах храму Аполлона в Дельфах.

Очевидно, що Біант був прихильником влади мудрих правителів і був проти силових методів управління. До нас дійшли декілька його гномів, в яких він переконував, що: «З молодості в старість брати з припасом мудрість, адже нема багатства більш надійного» й радить «Не силою брати, а переконанням».

На жаль, буди суддею, тобто маючи безпосереднє відношення до права, Біант не залишив по собі міркувань на тему права, однак його порада: «Розглядати спір між своїми ворогами краще, ніж між своїми друзями, оскільки, безперечно, після цього один з друзів стане тобі ворогом, а один з ворогів – другом», – й досі може бути дороговказом для суддів, зокрема в питаннях самовідводу від розгляду справи.

Клеобул (VII ст. до н.е., дата народження й дата смерті невідомі) – був правителем Родоського міста Лінда. Вивчав філософію в Єгипті. Його дочка Клеобуліна відома тим, що перша винайшла загадки у віршованій формі.

Хоча нам й відомі гноми Клеобула: «Силою нічого не звершуй», «У щасті не підіймайся...» та «Не принижуй нижчих», – проте його вважають тираном, хоча він з цим не погоджувався, адже писав Солону: «Друзів у тебе багато і дім твій – всюди, але істинно говорю тобі: найкраще Солону приїхати в Лінд, де править народ...» [9, с. 238].

Клеобул по собі теж не залишив жодних міркувань на тему права, хоча сучасники вважали його найкращим судовим оратором. Водночас його вислів на стінах храму Аполлона в Дельфах: «Найкраще – міра», – й досі можна вважати онтологічною матрицею будь-якого права, зокрема й сучасної української юриспруденції.

Періандр з Коринфа (627–588 роки до н.е.) – правитель Коринфу. З одного боку, його вважали мудрим правителем і одним із «семи мудреців», а з іншого – злобним тираном, який убив навіть

власну дружину Мелісу. Убиваючи інших людей, він логічно боявся бути сам вбитим і наруги над його могилою від народу після його смерті. Тому він наказав двом своїм охоронцям вийти вночі на вулицю і вбити незнайомця у вбранні монаха й поховати того, а іншим чотирьом охоронцям – вийти тієї ж ночі на ту ж вулицю і вбити двох осіб, які перебуватимуть там, а наступним вісьмом охоронцям наказав убити чотирьох осіб, яких зустрінуть тієї ночі на тій вулиці. Після чого в зазначену ніч Періандр одягнувся у вбрання монаха й вийшов на вулицю, де його й вбили два охоронці... Де знаходиться його могила невідомо й по цей день, і навіть у Діогена Лаертського ми зустрічаємо, що жителі Коринфа спорудили Періандру могилу, але вона була пустою.

Аналіз відомих нам висловів зазначеного мудреця наводить на думку, що його міркування не збігаються з притаманними йому способом життя й манерою правління. Зауважуючи, що «Влада народна міцніша за тиранію» або «Правитель має себе охороняти не списами, а любов'ю народу», на запитання щодо того, чому він залишається тираном, Періандр відповідав: «Тому, що зречення та скинення небезпечні однаково».

Утім його вислів, викарбуваний на стінах храму Аполлона в Дельфах: «Старанність – все», – важко піддати сумніву й сьогодні. До того ж, саме Періандру належить твердження: «Карай не лише за проступок, а й за намір». Ця сентенція є чинною й досі в низці норм сучасного законодавства у різних галузях права, згідно з якою не лише дії, але й наміри їх учинити тягнуть за собою певні наслідки (покарання). Так, відповідно до чинного Кримінального кодексу України, злочин буває закінченим і незакінченим (ст. 13), який поділяється на готування до злочину (ст. 14) та замах на нього (ст. 15).

Оскільки в нашому дослідженні ми не ставили за мету визначення персонального та кількісного складу давньогрецьких «семи мудреців», вважаємо за можливе проаналізувати погляди інших мудреців тогочасного періоду, яких деякі автори долучали до «семи мудреців». Зокрема варті уваги погляди Ферекіда Сіросського (584–499 роки

до н.е.), який явно натякав на відому нам сьогодні бездіяльність як форму вини, зазначаючи: «Якщо бідність – матір злочину, то ледарство – його бабця».

Не менш цікавою для нас є також постать Епіхарма (524–435 роки до н.е.) – автора комедій, якого давньогрецький письменник Гіппобот, зі слів Діогена, теж зараховував до «семи мудреців». Його вислови: «Рука руку миє», – широко побутує й нині в розмовах з натяком на корупцію, а «Будь тверезим та умій сумніватися», – ніщо інше, як настанова підходити до вирішення справи виважено й все піддавати сумніву. Європейський суд з прав людини визначив навіть стандарт доведення вини «поза розумним сумнівом», відповідно до якого, з огляду на презумпцію невинуватості, кожне доведення вини має не викликати сумніву навіть у пересічного громадянина.

Висновки

Наша ретроспективна «подорож» до джерел давньогрецької мудрості видається нам не лише цікавою, але й украй необхідною для глибокого усвідомлення механізму зародження й утворення таких світоглядно-соціальних явищ, як філософія та право.

Ми не поділяємо думку деяких авторів, що давньогрецьку філософію слід вивчати із Сократа, до якого, мовляв, була не філософія [16, с. 7]. Зазначене дослідження, на нашу думку, певним чином спростовує ці міркування, адже погляди давньогрецьких мудреців, більшість з яких навіть не вважають філософами, містять базис для формування філософських поглядів більш пізніх філософів-класиків. Нехай їхні погляди на право є лише паростками майбутніх правових систем, але вони пройшли апробацію часом і є значним онто-аксіологічним поступом на шляху формування права, яке ми маємо сьогодні; деякі з них й досі є підґрунтям сучасного законодавства, як бачимо з цього дослідження – й українського, а деякі, можливо, будуть враховані в майбутніх нормах права.

REFERENCES

- [1] Kostytskiy, M.V. (2019). Filozofskiy analiz yevropeiskoho prava ta yoho trokh svitohliadnykh dzherel [Philosophical analysis of European law and its three worldview sources]. *Filozofski ta metodologichni problemy prava, Philosophical and methodological problems of law*, 1, 22-30 [in Ukrainian].
- [2] Kostytskiy, M.V. (2021). Tsilisnist i yednist v ontologii zakoniv buttia ta sotsiumu [Integrity and unity in the ontology of the laws of existence and society]. *Filozofski ta metodologichni problemy prava, Philosophical and methodological problems of law*, 1(21), 8-21. DOI: 10.33270/02212101.8 [in Ukrainian].
- [3] Melenko, S.H. (2013). *Davnohretski vytoky ukrainskoi filozofsko-pravovoyi dumky [Ancient Greek origins of Ukrainian philosophical and legal thought]*. Chernivtsi: Technoprint [in Ukrainian].
- [4] Platon. (2020). *Polnoe sobranie sochineniy v odnom tome [The full collection is composed in one volume]*. Moscow: Alfa-kniga [in Russian].
- [5] Diogene, Laertskiy. (1979). *O zhizni, ucheniiah i izrecheniakh znamenitikh filozofov [About life, teachings and sayings of famous philosophers]*. Moscow: Mysl [in Russian].
- [6] Sokolov. (1972). *Khram Apollona. Delfi [Temple of Apollo. Delphi]*. Moscow: Iskusstvo [in Russian].

- [7] Gobbs, T. (1991). *Sochineniia [Writings]*. (Vols. 1-2), (vol. 2). Moscow: Mysl [in Russian].
- [8] *Istoriia antichnosti [History of Antiquity]*. (1989). (Vols. 1-2), (vol. 1). Moscow: Pravda [in Russian].
- [9] Starshov. (2020). *Ostrov Rodos - vlastelin morey [The island of Rhodes is the lord of the seas]*. Moscow: Veche [in Russian].
- [10] Turenko, V. (2021). Sim mudretsiv antychnosti: mizh tyraniiieu i demokratiieu [The House of Sages of Antiquity: Between Tyranny and Democracy]. *Politolohichniy Visnyk, Political Bulletin*, 86, 97-112. DOI: <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2021.86.97-112> [in Ukrainian].
- [11] Canevaro, M. (2017). The Rule of Law as the Measure of Political Legitimacy in the Greek City States. *Hague Journal on the Rule of Law*, 9, 211-236. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40803-017-0054-1>.
- [12] Dicks, D.R. (1959). Thales. *The Classical Quarterly*, 9(3-4), 294-309. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0009838800041586>.
- [13] Rhodes, P.J. (2015). Solon in Aristotle's School. *Trends in Classics*, 7(1), 151-160. DOI: <https://doi.org/10.1515/tc-2015-0009>.
- [14] Gagarin, M. (2008). *Writing Greek Law*. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511482779>.
- [15] Tell, H.P. (2015). Solon and the Greek Wisdom Tradition. *Trends in Classics*, 7(1), 8-23. DOI: <https://doi.org/10.1515/tc-2015-0002>.
- [16] Baumeister, A.O. (2007). *Filosofia prava [Philosophy of law]*. Vinnytsia: O. Vlasiuk [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Костицький М. В. Філософський аналіз європейського права та його трьох світоглядних джерел. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2009. Вип. 1. С. 22–30.
- [2] Костицький М. В. Цілісність і єдність в онтології законів буття та соціуму. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. № 1 (21). С. 8–21. DOI: 10.33270/02212101.8.
- [3] Меленко С. Г. Давньогрецькі витоки української філософсько-правової думки : монографія. Чернівці : Технодрук, 2013. 432 с.
- [4] Платон. Полное собрание сочинений в одном томе. М. : Альфа-книга, 2020. 1311 с.
- [5] Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. М. : Мысль, 1979. 620 с.
- [6] Соколов. Храм Аполлона. Дельфи. М. : Искусство, 1972.
- [7] Гоббс Т. Сочинения : в 2 т. / пер. с лат. и англ. М. : Мысль, 1991. Т. 2. 735 с.
- [8] История античности : в 2 т. М. : Правда. 1989. Т. 1 : Древняя Греция. 624 с.
- [9] Старшов. Остров Родос – властелин морей. М. : Вече, 2020. 400 с.
- [10] Туренко В. Сім мудреців античності: між тиранією і демократією. *Політологічний Вісник*. 2021. Вип. 86. Р. 97–112. DOI: <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2021.86.97-112>.
- [11] Canevaro M. The Rule of Law as the Measure of Political Legitimacy in the Greek City States. *Hague Journal on the Rule of Law*. 2017. Vol. 9. P. 211–236. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40803-017-0054-1>.
- [12] Dicks D. R. Thales. *The Classical Quarterly*. 1959. Vol. 9. Issue 3–4. P. 294–309. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0009838800041586>.
- [13] Rhodes P. J. Solon in Aristotle's School. *Trends in Classics*. 2015. Vol. 7. No. 1. P. 151–160. DOI: <https://doi.org/10.1515/tc-2015-0009>.
- [14] Gagarin M. *Writing Greek Law*. Cambridge : Cambridge University Press, 2008. 282 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511482779>.
- [15] Tell H. P. Solon and the Greek Wisdom Tradition. *Trends in Classics*. 2015. Vol. 7. No. 1. P. 8-23. DOI: <https://doi.org/10.1515/tc-2015-0002>.
- [16] Баумейстер А. О. Філософія права : навч. посіб. Вінниця : О. Власюк, 2007. 224 с.

Стаття надійшла до редколегії 18.08.2022

Vandzhurak R. – Postgraduate Student of the Department of Philosophy of Law and Legal Logic of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8474-2276>

Philosophical and Legal Views of the Ancient Greek Seven Sages and their Influence on Modern Ukrainian Jurisprudence

Topicality. *Just as it is difficult to imagine a river without a source, so without a study of the origins of law, we will not realize its spirit, justice and value. The origins of modern law date back to ancient times, arising from the realization by some people of that time that the processes taking place around them have not only a mythological, but also a rational character. It was in Ancient Greece in the 7th–6th centuries BC that people appeared who were not satisfied with the current explanations of the creation of the universe and the cosmos, only with myths about their creation by the gods and the key role of the latter over the processes existing in the universe. These people tried to find a rational explanation in natural phenomena, building on it their project of creating the universe, the cosmos and everything that surrounded*

*them in their everyday life. Due to scientific discoveries, cultural achievements or management decisions, such people were called sages. Their crown was made by the so-called seven sages, whose lives are shrouded in legends, they were praised by poets in their works, and their wisdom was passed down from generation to generation, until today. Since wisdom is related to justice and is identified with it, the circle of interest of the sages did not bypass the state, law, law and the management system, and as a result – practically each of them left behind their own thoughts on the mentioned concepts. Such considerations could not leave us aside, and therefore the purpose of this article is a comprehensive study of the scientific heritage of the ancient Greek seven sages, the influence of their reasoning on the further development of law and the direct reflection of their wisdom in modern Ukrainian jurisprudence. Despite this, the level of research into the philosophical and legal heritage of the seven sages is extremely meager and is mostly reduced to a hasty mention of them by researchers of ancient Greek philosophy, without a detailed study of their reasoning. This gives the expected research **considerable novelty**, and the **results of the research in this article** give reason to come to the conclusion that the reasoning of the ancient Greek seven sages on the subject of the state, law and justice has a considerable influence on the formation of modern law, including Ukrainian law. Therefore, based on an onto-epistemological analysis using a historical-comparative **methodological approach**, this article presents the author's vision of the role and influence of the ancient Greek seven sages on the origin, development and formation of modern law in general and Ukrainian jurisprudence in particular. Which in its totality has great **practical significance**, because according to the authors, it can bring other researchers and everyone who is interested in the ancient Greek philosophy of law closer to a deeper understanding of the role of the seven sages on the path of the evolution of law from the beginning to the modern state.*

Keywords: ancient Greek philosophy of law; seven sages; state; law; justice.